

De framtida långsiktiga tillväxtmöjligheterna

3.1 Det internationella perspektivet

3.1.1 Gynnsamma faktorer hittills under efterkrigstiden

Som visats ovan i avsnitt 2.2.1 har den ekonomiska tillväxten i industriländerna varit exceptionellt snabb under 1950- och 60-talen sett i ett längre historiskt perspektiv. Efterkrigstidens extraordinärt snabba ekonomiska tillväxt i industriländerna kan förmodligen hänföras till dels ett antal speciella omständigheter (som dock är av övergående karaktär), dels ett antal faktorer av mera permanent karaktär.¹

Sex stycken bland de speciella men temporära faktorerna kan nämnas. För det första fanns det vid Andra världskrigets slut ett stort teknologigap mellan USA och övriga industriländer. Detta uppstod huvudsakligen i samband med kriget, men störningarna i den internationella handeln och de internationella kapitalrörelserna under perioden 1913–39 bidrog också. Att USA redan 1913 hade en 50 % högre arbetsproduktivitet än övriga industriländer (exkl Japan) kan hänföras inte bara till bättre teknologi och högre kapitalintensitet utan även till större landyta per invånare, dvs i princip större råvarutillgångar. Fram till 1950 ökade USA:s arbetsproduktivitetsförsprång ytterligare, tack vare det ökande teknologigapet.

Under efterkrigstiden har de övriga industriländerna genom sin återuppbyggnad och snabba ekonomiska tillväxt hämtat in en stor del av USA:s tekniska försprång. 1970 hade de nått samma produktivitetsnivå i förhållande till USA som 1913, dvs USA:s produktivitet var 50 % högre. Man hade då kunnat förvänta sig att arbetsproduktivitetens ökningstakt skulle ha avtagit allteftersom man närmade sig USA:s nivå. Att så i allmänhet inte har blivit

¹ Framställningen nedan bygger i stor utsträckning på basmaterial framtaget i samband med IUI:s samarbetsprojekt med IVA, samt även Abramovitz [1977] och Denison [1967].

fallet förrän på 1970-talet förklaras av dels de kraftiga investeringarna i Västeuropa och Japan på 1960-talet, dels produktionssammansättningens förändring i riktning mot mera högproduktiva branscher. Båda dessa faktorer har att göra med den ökade handelsliberaliseringen och bildandet av EEC och EFTA.

Den andra speciella omständigheten under efterkrigstiden är återupprättandet av relativt fri handel och fria kapitalrörelser efter en lång period av kraftiga störningar. Först omkring 1970 nådde världshandeln med industri-varor samma omfattning i förhållande till världsproduktionen som var för handen 1913.¹ Återupptagandet av världshandeln medförde en betydande resursomfördelning och därmed en stark produktivitetökning. Enligt beräkningar gjorda av den amerikanske ekonomen Denison var den relativt snabba omfördelningen av resurser från låg- till högproduktiva sektorer (dvs främst från jordbruk till industri) i Europa en av de viktigaste orsakerna till skillnaderna mellan USA och Västeuropa i ekonomisk tillväxttakt under perioden 1950–62.²

Den tredje faktorn är att den inhemska marknaden i industriländerna växte snabbt för vissa varaktiga konsumtionsvaror som massproducerades och var relativt billiga i USA vid krigets slut men som på grund av ekonomiska och politiska störningar mellan 1913 och 1950 hade spritts i endast ringa utsträckning till andra länder. Exempel på sådana varor är bl a bilar, radio- och TV-apparater samt andra hushållskapitalvaror. Vid produktionen av dessa kunde både kapitalintensiva tillverkningsmetoder och stordriftsfördelar utnyttjas.

Den fjärde faktorn är att det vid Andra världskrigets slut fortfarande fanns en betydande arbetskraftsreserv i jordbruket i de flesta länder i Västeuropa och i Japan. Enligt tabell 3.1 var denna reserv särskilt stor i Japan och Italien. Även utanför jordbruket (varuhandel, tjänster etc) fanns en stor arbetskraftsreserv. Avflyttningen från jordbruket spelade sålunda en betydande roll för arbetskraftsutbudet i andra näringar. Genom möjligheten att rekrytera arbetskraft från relativt lågproduktiva och lågavlönade arbeten i jordbruk, handel etc kunde särskilt industrin växa snabbt utan att detta medförde alltför snabba lönestegringar. Den ökning av kapitalintensiteten (dvs kapitalmängden per arbetare) som var förknippad med industrins relativa tillväxt kunde sålunda fortgå länge utan att räntabiliteten på insatt kapital pressades ned.

¹ Se text figur 2.7 ovan.

² Denison [1967] s 337.

Tabell 3.1 *Arbetskraftsreserven i jordbruket i olika länder 1950–1970*

	Antal anställda i jordbruket i % av totala civila arbets- kraften		Avflyttning av arbetskraft från jordbruket i % av ök- ningen av antalet anställda i andra yrken	
	1950	1977	1950–60	1960–70
USA	12,0	3,6	28	20
Frankrike	29,3	9,5	95	60
Tyskland	24,8	7,2	41	62
Italien	42,8	15,9	53	148
Japan	48,3	11,9	58	59
Sverige	21,8	6,1
Storbritannien	5,4	2,7	17	52

Källor: Abramovitz [1977]; Denison [1967] tabell 6–5; OECD, Labour Force Statistics, Quarterly supplement to the Yearbook. November 1978; Statistiska meddelanden N 1975:98, appendix 5, tabell 98.

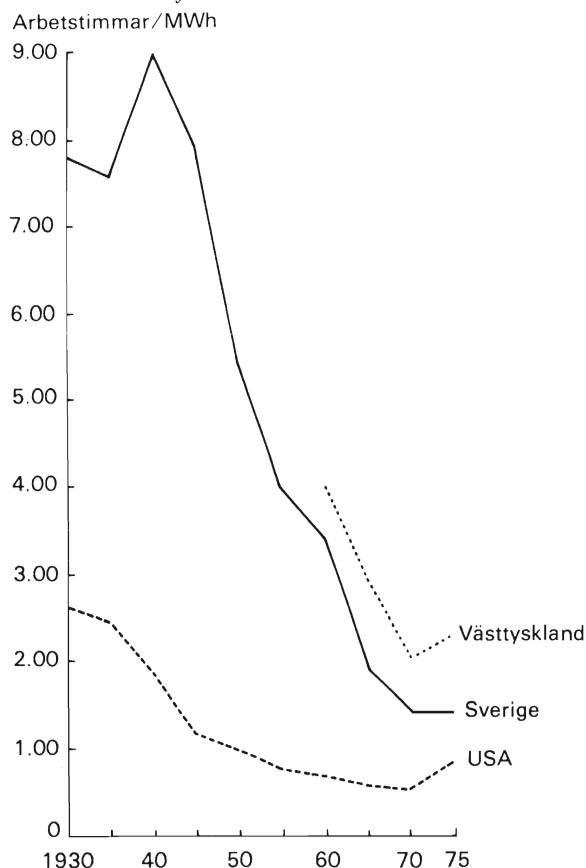
Medan den snabba tillväxten under 1950- och 1960-talen gynnades av en omflyttning av resurser från låg- till högproduktiva sektorer, synes utvecklingen från och med 1970-talet snarare präglas av en rörelse i motsatt riktning. Industrisysselsättningen minskar i många länder.¹ Arbetskraft tenderar nu att överflyttas från kapitalintensiv, högproduktiv industri med snabb produktivitetstillväxt till mindre kapitalintensiv och relativt lågproduktiv verksamhet, särskilt i den offentliga sektorn. Redan denna överflyttning tenderar således att sänka den framtida tillväxttakten av BNP/capita. Den uppmätta tillväxttakten sänks ytterligare av att vi inte förmår mäta produktivitetstökningen i den offentliga sektorn utan i stället deflaterar bort den.

Ytterligare en aspekt på resursöverföringen mellan sektorer är att ju längre denna fortgår, desto mera utjämnas produktivitetsskillnaderna mellan sektorerna. Detta gäller såväl inom industrin som mellan industrin och t ex jordbruket och innebär att det för en fortsatt resursöverföring i framtiden krävs starkare incitament i form av t ex löneskillnader än som nu finns. Tidigare innebar de stora produktivitetsskillnaderna automatiskt att även löneskillnaderna var stora. Det finns således mycket som tyder på att den fortsatta resursöverföringen dels kommer att gå långsammare än hittills, dels blir mera inflationistisk.

Den femte omständigheten som länge utgjorde en gynnsam faktor var det internationella valutasystem med fasta växelkurser som inrättades efter kriget. Av olika skäl kom detta system att bli beroende av två inbördes på sikt

¹ Herin [1979] s 70.

Figur 3.1. *Relativprisutvecklingen på energi och arbetskraft i industrin i Sverige, USA och Västtyskland 1930–1975*

Källa: Carlsson, B, "Energipriser, branschstruktur och teknologival: en internationell jämförelse". *Ekonomisk Debatt* nr 7, 1977.

oförenliga förutsättningar: å ena sidan att dollarn var den internationella reservvaluta på vilken systemet byggdes, å andra sidan ett växande underskott i USA:s betalningsbalans. Med tiden blev denna situation ohållbar. I och med att detta system bröt samman vid 1970-talets början, undanrycktes en förutsättning för fortsatt stabilitet och snabb tillväxt.¹ Den bör påpekas att något liknande system överhuvudtaget inte existerat före Andra världskriget.

En sjätte faktor som gynnsamt påverkat tillväxtmöjligheterna under efterkrigstiden är de ända fram till 1970-talet kraftigt sjunkande relativpriserna på energi (dvs priserna på energi i relation till priserna på andra varor

¹ Se vidare diskussioner i kapitel 4, avsnitt 4.2.

och tjänster, t ex arbetskraft). Detta framgår av figur 3.1 vad gäller USA, Sverige och Västtyskland. Framför allt den billigare oljan drev på utvecklingen mot att ersätta arbetskraft med kapital i storskalig produktion, som ofta är relativt energikrävande. Som påpekats tidigare gällde detta för Sveriges del i första hand elkraften i form av billig vattenkraft. Mycket tyder på att trenden mot sjunkande relativpriser på energi nu är bruten, åtminstone för de närmaste decennierna och att detta enligt ett flertal studier som publicerats under senare år ytterligare kommer att hålla nere den framtida produktivitetstillväxten.

3.1.2 Försvagade tillväxtfaktorer framöver

Tillsammans innebar dessa faktorer extremt gynnsamma förutsättningar för snabb industriell omvandling och ekonomisk tillväxt i industriländerna under de första decennierna efter Andra världskriget. Som redan antytts har de dock efter hand kommit att försvagas eller helt upphört att verka. Om inte andra, lika gynnsamma, faktorer träder i deras ställe under den period som ligger framför oss, kommer den framtida tillväxttakten att bli väsentligt lägre än hittills under efterkrigstiden.

Vilka faktorer finns då som skulle kunna motverka försvagningen av dessa tillväxtförutsättningar? Den ojämförligt viktigaste potentialen synes ligga i möjligheterna till ökat handelsutbyte och ökad integration med länderna i den ännu icke industrialiserade delen av världen, dvs ca två tredjedelar av jordens befolkning. Den oerhört snabba utvecklingen i Japan under 1950- och 60-talen och i länder som Sydkorea, Hongkong, Taiwan, Singapore, Brasilien och Mexiko under 1960- och 70-talen ger en antydning om vilka möjligheter som finns där. En utveckling i denna riktning skulle emellertid kräva betydande ekonomiska och politiska förändringar och stora strukturella anpassningar i industriländerna och det är svårt att förutspå hur fort dessa kan komma till stånd. Men på lång sikt synes en utveckling i denna riktning oundviklig.

En annan gynnsam tillväxtfaktor som ofta nämns men som sällan belysts empiriskt är den allt snabbare tekniska utvecklingen. Vid beräkningar av inverkan på produktionsvolymen av ökade insatser av arbetskraft och kapital tas ofta ökningen av den statistiska restposten (totalproduktivitetens ökningstakt) till intäkt för att den tekniska utvecklingen skulle ha varit snabbare under efterkrigstiden än tidigare. Detta är givetvis möjligt, men

restpostens ökningstakt kan lika gärna bero på en snabbare spridning av redan existerande teknik och en snabbare strukturomvandling till följd av ökat deltagande i den internationella arbetsfördelningen.

Om det vore så att den teknologiska fronten flyttats fram snabbare under efterkrigstiden än tidigare, skulle man förvänta sig att det teknologiskt ledande landet, USA, skulle ha haft en högre tillväxttakt under efterkrigstiden än tidigare. Ett studium av figurerna 2.3 och 2.6 visar att så inte är fallet: USA:s tillväxttakt under efterkrigstiden har enligt de statistiska mätningar som gjorts varit i stort sett densamma som under hela 100-årsperioden efter 1870.

Resultat som erhållits i den tidigare nämnda studie som IUI gjort tillsammans med IVA tyder snarast på att den tekniska utvecklingen gått *långsammare* under perioden 1965–75 än under perioden 1955–65. Se tabell 3.2 där produktivitetsförändringen i nybyggda sk best practice-anläggningar på olika teknikområden under dessa båda perioder anges. På de flesta teknikområden var produktivitetsförändringen mindre mellan 1965 och 1975 än mellan 1955 och 1965. Innebörden av detta är att den teknik som byggdes in i nya anläggningar gjorde större framsteg under den tidigare än under den senare tioårsperioden.

Det underliggande materialet är emellertid för tunt för att man skall kunna dra några långtgående slutsatser. Dels mäts endast *en* aspekt på produktivitet, nämligen arbetsproduktiviteten, dels är det alltför få områden som täcks av studien. Det synes rimligt att den tekniska utvecklingen på varje etablerat teknikområde så småningom mattas av och att det i stället är den tekniska utvecklingen på *nya* områden som bibehåller eller ökar takten i den teknologiska frontens förskjutning totalt sett. Den ökade satsningen på forskning och utveckling i många länder, både privat och statligt finansierad, arbetskraftens förbättrade utbildning, den ökade professionaliseringen av företagsledarverksamheten, de förbättrade kommunikationerna, den ökade internationella standardiseringen av produkter och komponenter etc är exempel på faktorer som gynnar en fortsatt snabb, kanske t o m ökad, takt i den tekniska utvecklingen.

Vilka möjligheter finns då att genom tillväxthöjande åtgärder motverka ogynnsamma yttre förutsättningar? De studier som gjorts av bl a Denison kan ge en viss vägledning.

Denisons beräkningar pekar t ex på att det för att höja den långsiktiga tillväxttakten i ekonomin krävs mycket omfattande åtgärder.¹ I en jämförelse

¹ Denison [1962].

Tabell 3.2 Exempel på produktivetsförändring i nybyggda anläggningar (best practice) 1955–1975 på olika teknikområden

Teknikområde	Procentuell förändring mellan		
	1955 och 1965	1965 och 1975	Sort
<i>Järnmalmsindustri</i>	114	40	Ton berg/mantimme
<i>Stålint:istri</i>			
Handelsstål	80	60	Ton göt/mantimme
Handelsstålrör	43	75	Ton/mantimme
Stålsmede	87	28	Ton/mantimme
<i>Massa och pappersindustri</i>	200	0–40	Ton/mantimme
<i>Kemisk industri</i>			
Petrokemisk industri	289	80	Ton producerad eten/ mantimme
Läkemedelsindustri	15	28	Ton/mantimme
<i>Livsmedelsindustri</i>			
Konserv- och djupfrysind.	85	53	Ton färdigvara/mantimme
Sockerindustri	30	50	Ton avverkade betor/ mantimme
<i>Varv</i>	100	11	Ton stål/mantimme
<i>Elektroindustri</i>			
Vattenkraftgeneratorer	10	42	MVA/man
Transformatorer	35	23	kVa/kg
<i>Övrig verkstadsindustri</i>			
Tillverkning av värmeväxlare	100	100	m ² värmeyta/mantimme

Källa: Carlsson et al. [1979].

av tillväxtens komponenter i USA och Västeuropa 1950–62 konstaterade Denison att det hade stått helt utanför möjligheternas gränser att med t ex ökade industriinvesteringar eller förlängd arbetstid kompensera för de stora skillnader i yttre betingelser som under den perioden gällde mellan USA och Västeuropa. Även om man bortser från verkningarna av återhämtningen efter Andra världskriget bestod, som visats ovan, de gynnsammare betingelserna för tillväxt i Europa jämfört med USA av tre huvudfaktorer: 1) Möjligheterna att öka nationalinkomsten genom omfördelning av resurserna var väsentligt större. 2) Möjligheterna att öka produktiviteten genom att minska gapet mellan bästa tillgängliga och genomsnittlig teknik (dvs minska det teknologiska gapet) var väsentligt större i Europa än i USA. 3) Möjligheterna att tillgodogöra sig skalekonomier, främst genom en snabb efterfrågeökning för varor med höga inkomstelasticiteter och goda skalekonomier, var betydligt större i Europa än i USA.¹

Enligt denna analys berodde alltså USA:s relativt blygsamma placering i

¹ Denison [1967].

”den internationella tillväxtligan” inte på dålig ”performance”. Snarare var det så att samma tillväxtfaktorer som gav snabb tillväxt i Västeuropa gav en långsammare procentuell tillväxt i USA. Samtidigt var den potentiella tillväxten till följd av ökad ekonomisk effektivitet betydligt större i Västeuropa än i USA.

Denisons slutsats var att den högre tillväxten i de europeiska länderna än i USA inte var hänförlig till större ansträngningar att nå en högre tillväxttakt. De europeiska länderna kunde nå en högre tillväxttakt endast på grund av att de befann sig i en annan miljö. Betingelserna var mycket olika vad beträffar faktorproportioner, felallokering av resurser, den teknologiska nivån, management-kunnandet och effektiviteten i resursanvändningen samt möjligheterna att utnyttja skalekonomier. Möjligheterna att långsiktigt höja tillväxttakten utöver den som de yttre betingelserna medgav föreföll således mycket begränsade.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras:

- 1) att flera av de tyngst vägande tillväxtskapande faktorerna i industriländerna under efterkrigstiden nu har försvagats eller eliminerats;
- 2) att nya tillväxtfaktorer i form av ökad internationell handel och integration med ännu icke industrialiserade länder samt en snabbare teknisk utveckling erbjuder stora möjligheter till fortsatt snabb tillväxt. Det är dock oklart både hur kraftiga verkningarna av dessa faktorer kan bli i jämförelse med de nu försvagade och på vilken sikt de kan få tillfälle att göra sig gällande;
- 3) att möjligheterna att genom egna tillväxthöjande åtgärder i olika länder väsentligt påverka den långsiktigt möjliga tillväxttakten är mycket begränsade, samt
- 4) att det därför synes sannolikt att den framtida tillväxttakten i industriländerna på lång sikt kommer att bli lägre än den vi hittills iakttagit i medeltal under efterkrigstiden, och framför allt i jämförelse med 1960-talet.

Är detta en alltför pessimistisk syn på framtiden? Hur stor är risken att det är lättare att i förväg identifiera negativa tillväxtfaktorer (t ex en uttömning av arbetskraftsreserven) än positiva (t ex stora innovationer)? Att nya teknologiska landvinningar äger rum fortlöpande vet vi. Att någon enstaka okänd sådan skulle kunna ge upphov till något liknande en ny industriell revolution kan man i varje fall inte göra prognoser på. Det är i så fall revolutionerande

saker som måste uppfinnas. Varken bilen, TV:n eller andra stora innovationer under detta århundrade har höjt tillväxttakten i USA, det teknologiskt ledande landet, utöver den som gällde redan långt tidigare.

En intressant fråga i detta sammanhang är vilken vägledning man kan få genom att studera de bedömningar om framtiden som gjordes omkring 1950. Det har inte varit möjligt att här ta upp denna fråga vad avser internationella bedömningar, men det finns anledning att återkomma till den med avseende på Sverige i nästa avsnitt.

3.2 Det svenska perspektivet

3.2.1 Försvagade tillväxtbetingelser även i Sverige

Hur ser då de långsiktiga tillväxtmöjligheterna ut för Sveriges del? Med "långsikt" avses här perioden bortom mitten av 1980-talet eller den tidpunkt då den svenska ekonomin har tagit sig ur den ojämvikt som delvis fortfarande är för handen. Vilka möjligheter finns att vända, eller hejda, trenden mot sjunkande ekonomisk tillväxttakt? Kommer de långsiktiga yttre förutsättningarna att försämrats ytterligare? Vad händer om vi inte anpassar vårt ekonomiska system, så att en smidig anpassning av vår industriella struktur till förändrade internationella konkurrensbetingelser underlättas?

Det konstaterades ovan att Sverige under mer än hundra år haft en högre tillväxttakt av BNP/capita än något annat industriland. Detta förhållande beror på både tur och skicklighet. Vilka är utsikterna för en lika god fortsättning relativt omvärlden?

Sverige har haft tur nog att av naturen utrustas med en stor mängd råvaror i närheten av den västeuropeiska marknaden. De möjligheter som därmed erbjudits har vi utnyttjat till att inte bara sälja våra råvaror utan även till att kring dem bygga upp en konkurrenskraftig industri. Vi har också haft turen att stå utanför de båda världskrigen och har utnyttjat det försprång vi därigenom fått. Genom ett livligt deltagande i den internationella handeln och arbetsfördelningen har vi utnyttjat de fördelar detta ger i form av impulser utifrån, främst i tekniskt avseende, och snabb omställning av vår produktion för att så långt möjligt utnyttja integrations- och skalfördelar. Sverige har även sedan gammalt haft en relativt hög folkbildningsnivå vilken givit oss möjlighet att före andra länder tillämpa och vidareutveckla ny

teknik, samtidigt som vi kunnat förvärva teknik utifrån, främst från USA.

I och med att vi under 1960-talet nått den teknologiska fronten på många områden kan vi dock inte längre i samma utsträckning som tidigare imitera föregångsländer. Därmed har en tillväxtfaktor försvunnit som vi tidigare haft gratis. Vi kan givetvis genom egna satsningar på utbildning, forskning och utveckling på egen hand förskjuta den teknologiska fronten framåt, men det kommer i så fall att kräva mycket större resursinsatser på bred front än hittills.

Att Sverige i framtiden skulle finna råvaror av samma betydelse som skogen, malmen och vattenkraften hittills haft är föga sannolikt. Härvidlag synes de yttre förutsättningarna ohjälpligt ha försämrats. Troligen kommer utomeuropeiska konkurrenter även i fortsättningen att göra sig alltmer gällande, men någon mera betydande försämring av konkurrensläget utöver den som redan inträffat är inte sannolik.

Vår ställning i tekniskt avseende har som nämnts försvagats främst av att andra länder förnyat sin produktionsutrustning snabbare än vi och på allt fler områden närmat sig den teknologiska fronten. Även om Sverige tidigare än andra europeiska länder nått denna front, minskar således vårt tekniska försprång. Det mesta talar för att denna utveckling kommer att fortsätta: de nya industriländernas framväxt, den ökande överförbarheten av ny teknik, de multinationella företagen och den fortsatta ekonomiska integrationen innebär att det blir allt svårare att under en längre period hålla ett tekniskt försprång. Däremot kan vi på såväl lång som medellång sikt förstärka vår tekniska kompetens, inte bara på de områden där vi redan är etablerade utan även, och kanske främst, på de områden där vi ligger efter. För detta fordras emellertid stora insatser i form av såväl utbildning som teknisk forskning och utveckling samt i många fall helt nya synsätt och angreppsmetoder.

En konsekvens av en snabbare teknisk utveckling är att livslängden på kapital sjunker. Enligt vissa beräkningar minskade kapitalets livslängd i den svenska industrin kraftigt mellan 1930 och 1950 men har sedan varit praktiskt taget oförändrad.¹ Den genomsnittliga livslängden beror också på hur produktionen är sammansatt och vilken produktionsutrustning som används i olika aktiviteter. Om den tekniska utvecklingens hastighet skulle öka – och härvidlag är, som antytts ovan, vår kunskap bristfällig – skulle det innebära kortare livslängd på kapital, allt annat lika, och därmed större investeringsbehov för varje produktionsökning. Detta skulle dock motverkas av en

¹ Bentzel [1978].

förskjutning av investeringarna från råvarubearbetande, kapitalintensiva sektorer till sektorer som kräver kunskapskapital snarare än maskiner. Denna fråga tas senare upp till utförligare behandling i kapitel 10.

3.2.2 Underskattas tillväxtmöjligheterna?

I figur 2.6 i föregående kapitel visades en kurva för glidande tjuugoårsmedeltal för Sveriges BNP/capita sedan industrialiseringens början. Kurvan visar två långa cykler i den svenska industriella tillväxten, nämligen en med början omkring 1890 fram till 1930-talets början och en från 1930 till 1970-talets andra hälft. Den fråga som omedelbart väcks är huruvida vi nu åter står inför en ny liknande cykel, vars topp ligger ännu högre än den nyss avslutade cykelns, vilken i sin tur låg högre än den första?

Ovan har framförts ett antal argument för dels varför efterkrigstidens utveckling har varit extremt gynnsam för Sverige, dels varför tillväxttakten har gått ner under det senaste decenniet. På liknande sätt kan argument anföras för motsvarande utveckling under den tidigare cykeln.¹ Om man således kan ”förklara” de långsiktiga svängningarna för Sveriges del, samtidigt som man kan konstatera frånvaron av liknande cykler för de andra länder som anges i figur 2.6, finns ingen anledning att utan vidare räkna med en upprepning av svängningarna i framtiden som den mest rimliga hypotesen.

Likväl finns det anledning att ta upp frågan om i vilken utsträckning framtidsbedömningar av det slag som här görs tenderar att bli alltför pessimistiska på grund av att det är lättare att identifiera negativa förändringar än positiva. Det är lättare att förutse konsekvenserna av en redan inträffad försämring av produktionsförutsättningarna – härvidlag finns statistik att tillgå avseende priser, vinster, exportutveckling, bytesbalanssaldo etc – än av förbättrade sådana i form av tex innovationer eller vidgade handelsmöjligheter som ännu inte utnyttjats.² Därför är det intressant att studera i vilken mån de bedömningar om framtiden som gjordes i den förra uppgångsfasen av den långsiktiga cykeln blev alltför pessimistiska.

I den första sk långtidsutredning som gjordes i Sverige³ (LU 48) ansågs

¹ Se tex Carlsson et al. [1979].

² Å andra sidan visar en jämförelse av det faktiska utfallet med det senaste årtiondets långtidsutredningar att det inte heller är särskilt lätt att observera långsiktiga försämringar och förutse deras konsekvenser.

³ Svenskt långtidsprogram 1947–1952/53. *SOU* 1948:45.

huvudproblemet för den svenska ekonomin på medellång sikt vara att eliminera det betalningsbalansunderskott som uppstått 1947 till följd av ett under kriget uppdämt importbehov. Samtidigt hade "överkonjunkturen inom landet ... medfört att exportkapaciteten i större utsträckning än normalt tagits i anspråk för hemmamarknadens försörjning".¹

För att komma tillrätta med problemet såg man två möjligheter:

Antingen kan man räkna med ett fullföljande av 1930-talets och krigsårens självförsörjningstendenser. Produktionsökningen kommer i så fall främst att inrikta sig på hemmamarknaden och därigenom minskas importbehoven. Ett motsatt alternativ är att den framtida utvecklingen av produktionen främst inriktas på export i syfte att möjliggöra en större export.²

Den lösning som förordades var ökad export genom att hålla tillbaka den inhemska konsumtionen för att frigöra så mycket resurser som möjligt för export och investeringar.

Den bedömning som gjordes av de svenska produktionsförutsättningarna visade sig vara helt korrekt, utom i ett avseende: man uppskattade inte tillräckligt vilket försprång Sverige hade fått genom krigets förödelse i Västeuropa och hur starka de krafter var som nu frigjordes.

Den tendens mot ökad självförsörjning med olika färdigvaror, som kännetecknat de senaste årtiondena, har utan tvivel lett till överdrifter, som innebär en brist på effektivitet i den ekonomiska strukturen. Den svenska marknaden är alldeles för begränsad för att en längre gående självförsörjning skulle vara lönande. Tendenserna i den moderna industriella tekniken har samtidigt snarast gått i den riktningen att fördelarna av en standardiserad massproduktion har ökat. En utveckling i denna riktning sker enklast genom ett ökat varubyte med utlandet, där en relativt specialiserad produktion i stor skala avsätts både på hemmamarknaden och för export. De effektivaste delarna av det svenska näringslivet är vanligen av denna på export delvis inriktade typ.

En tillbakablick på den svenska exportutvecklingen under de senaste årtiondena pekar också i den riktningen att det viktigaste problemet under de närmaste åren är att söka få till stånd en fortsatt utveckling av landets export.³

Det problem med otillräcklig export som man uppmärksammade ansågs dock vara av mera långsiktigt slag:

Man har länge kunnat förutse, att den svenska exporten i början av 1940-talet skulle stå vid en vändpunkt i sin utveckling. Exportexpansionen under hela industrialiseringsskedet från 1860-talet har i hög grad dominerats av skogsindustriens produkter. Ända fram till det senaste världskriget fortsatte den samman-

¹ *Ibid*, s 11.

² *Ibid*, s 10.

³ *Ibid*, s 10.

lagda exportvolymen för skogsindustrins stora stapelvaror, trävaror och pappersmassa, att växa. På grund av begränsningen i skogarnas avkastning är nu denna utveckling avslutad: Vi står därför inför ett nytt skede i svensk exportutveckling, om utrikeshandeln skall kunna fortsätta att växa i takt med den inhemska produktionen.

Från detta drog man sedan slutsatsen:

Man måste utgå ifrån att redan på grund av denna strukturella förändring exportens utvecklingsproblem under de närmaste årtiondena blir betydligt mera svårlösta än tidigare. De produkter för vilka man nu kan se möjligheter till en framtida utveckling av exporten, är i stort sett av ett långt mera differentierat slag än skogsindustrins stora stapelvaror. För att utveckla exporten av sådana differentierade produkter måste det nedläggas ett långt mera omfattande forsknings-, konstruktions- och organisatoriskt arbete än när det gällde att ytterligare öka exporten av skogsindustrins stapelvaror. Större uppmärksamhet måste troligen ägnas åt yrkesutbildningen av arbetskraften inom exportindustrin samt åt den kommersiella upparbetningen av olika marknader.¹

Det finns således mycket i den situation som uppstod i slutet av 1940-talet som påminner om den nuvarande. Tillbakagången av våra råvarusektorer fanns med i bilden. Kraven på förnyelse ansågs då liksom nu stora. Vad som inte förutsågs av LU 48 var att innan den långsiktiga försämring av råvarorna inträffade som man då väntade sig skulle priserna flerfaldigas och ge den svenska råvaruindustrin enorma vinster. Det negativa bytesbalanssaldot försvann på bara något år. Den långsiktiga försämringen för råvarornas konkurrenssituation kom därför att inträffa från en extrem styrkeposition för svenskt vidkommande i stället för från en mera ”normal” situation. Dessutom hade man underskattat det försprång Sverige hade fått genom att ha en oförstörd produktionsapparat i ett i övrigt sönderbombat Europa.

Den senare fördelen finns definitivt inte i dag. Det är osannolikt att vi under de närmaste åren får en så gynnsam utveckling för våra råvaror som under Korea-boomen. Även om detta skulle inträffa, skulle verkningarna i hela ekonomin bli väsentligt mindre nu, eftersom råvarorna i dag svarar för bara hälften så stor andel av produktion och export som 1950.

¹ *Ibid*, s 11.

3.3 Avslutande synpunkter

Med hänsyn till det ovan anförda är det sannolikt att den långsiktiga, framtida tillväxtpotentialen kommer att ligga klart under den genomsnittliga tillväxttakten hittills under efterkrigstiden. Det minskade "rotnettet" i våra råvarusektorer gör att även en fortsättning av den hittillsvarande hundraåriga trenden kan vara en optimistisk bedömning. En tillväxt av BNP/invånare på 2,5 % per år utgör sålunda en sannolik övre gräns på lång sikt. En sådan tillväxt skulle innebära att vi med den nationalräkenskapsmetodik med vilken vi mäter den ekonomiska utvecklingen även fortsättningsvis skulle få en tillväxt som är en halv procentenhet högre än USA:s hittills under efterkrigstiden. Att vi skulle kunna återskapa lika gynnsamma förutsättningar som de som givit oss efterkrigstidens extremt snabba svenska tillväxt synes helt uteslutet.

På medellång sikt, dvs fram till 1985, spelar emellertid ett antal faktorer in, bl a den ekonomiska politiken. Med den långsiktiga tillväxtpotential för BNP på 2 à 2,5 procent per invånare och år som man har anledning att räkna med som socialt och ekonomiskt möjlig för en mogen industristat med nuvarande systemstruktur och västerländska värderingar blir det ekonomisk-politiska optimeringsproblemet att underlätta anpassningen till denna lägre långsiktiga tillväxttakt. Viktigast är kanske hur väl avvägd sammansättningen och tillväxten i utbud och efterfrågan blir under de allra närmaste åren. Risker finns att en alltför expansiv efterfrågepolitik på kort sikt pressar upp tillväxten för högt för att sedan ge motsatt effekt.

För att kunna nå den potentiella tillväxttakten krävs att vi på något sätt tar oss ur de obalansproblem som fortfarande är för handen. Detta kräver i sin tur bl a att människors förväntningar anpassas till de förändrade förutsättningarna. Detta gäller såväl politiker som företagare och löntagare. Dessutom krävs att vi kan undvika sådana stabiliseringspolitiska misstag som vi i efterhand kan konstatera begicks i Sverige under den första hälften av 1970-talet.

En ytterligare förutsättning för att nå den potentiella tillväxttakten är att marknadssystemets anpassningsmekanismer på något sätt åter tillåts fungera. Det är om detta som nästa kapitel handlar.